

*Якби ніхто не приховував свого обличчя, то
й світ був би інакший*

Б. Швайгер

Володимир КАМ'ЯНЕЦЬ

БРИГІТТА ШВАЙГЕР ТА ЇЇ “МАЛЕНЬКА КАМЕРНА П'ЕСА”

Бригітта Швайгер

Психічні травми, депресії, насильство, душевні кризи, зумовлені потребою пристосовуватися до норм і цінностей так званого “добропорядного” суспільства, а також нездійснене бажання емоційної самореалізації стали одним з основних лейтмотивів дебютного і, так склалося, що й найвідомішого роману австрійської письменниці Бригітти Швайгер (1949–2010) “Wie kommt das Salz ins Meer” (“Звідки в морі береться сіль”) (1977). Подальша творчість та життя письменниці засвідчили, що вона так і не змогла змиритися з тим, що викликало в неї найбільший дискомфорт і душевний неспокій – нещирість, вдавність і несправжність цього світу. Цей світ не ставав інакшим, бо мало хто – якщо взагалі хтось – демонстрував своє справжнє обличчя. Бригітта Швайгер не лише не змогла змиритися з таким світом, але й не впоралася з ним: 26 липня 2010 року її тіло виявили у Відні в одному з рукавів Дунаю. Існує припущення, що письменниця добровільно пішла з життя, бо, за її власним висловлюванням, хотіла обрати “коротший шлях”.

У творчості Бригітти Швайгер простежуються здебільшого виразні автобіографічні риси. Завдяки реалістичній достовірності викладу й змальовування образів у читача виникає враження автентичної оповіді, яке, до того ж, підсилює й очевидна близькість авторки та оповідачки від першої особи. Роман

Бригітти Швайгер “Звідки в морі береться сіль” став літературною сенсацією та майже весь 1977 рік очолював перелік бестселерів у німецькомовних країнах, а згодом був перекладений багатьма мовами. Це сповідь молодої жінки, зосереджена на вирішальних моментах її життя: шлюб і початку заміжжя, зраді чоловікові з його товаришем і розлученні. Героїня одружується не з кохання (замість нього – сентиментальний спогад про поцілунок у підлітковому віці), а зі страху – зі страху не вийти заміж і залишитися самотньою, зі страху не мати життєвих, правильніше – буденних благ і зручностей. Вона одружується з холодильником, автомобілем, телевізором. Спочатку сумлінно намагається стати доброю дружиною, тобто – господинею, вчиться готувати, заощаджувати, вдає з себе привітну й милу. Проте первинна неприязнь до чоловіка знаходить усе новий і новий ґрунт, розростається, розширюючи “зону холодності” у неї в душі. Чимраз глибша дисгармонія у шлюбі веде до тривіальної зради з чоловіковим товаришем – гінекологом, якому подобається спокушати своїх пацієнтів. Для нього це не справжнє кохання, радше потяг, який умить зникає, щойно він довідується про вагітність коханої. Рішуче завівши її до операційної, він “зі скривленим блідим обличчям” власноручно робить їй аборт – “без наркозу, тими ж руками, що ними раніше пестив її”. Чоловік знає про зраду; на розлученні, втім, наполягає дружина й домагається його, долаючи суто формальний – із сарказмом змальований – опір відповідної юридичної установи. Героїня повертається до батьків, хоча прекрасно розуміє, що так, як колись у дитинстві, вже не буде, що вже не буде щирости, що вже минули ті часи, коли “ніхто не приховував свого обличчя” і коли здивування світом виливалось у запитання на кшталт: “Звідки в морі береться сіль”? Успіх роману багато в чому зумовлений тим, що молоді читачі, а насамперед, звісно, читачки побачили в ньому свої проблеми, свої настрої. Імпонує, звичайно, й самоіронічний тон викладу, вдало дібраний авторкою.

“Mein spanisches Dorf” (“Моє іспанське село”) – книжка, яка побачила світ наступного, 1978 року, в якому сенсі перегукується з першим романом Бригітти Швайгер, хоча за жанром – це цілком різні твори. “Моє іспанське село” – це щось на кшталт мозаїки, складеної з кількох десятків мініатюр, інколи в кілька рядків, а інколи в кілька сторінок. Обидва твори поєднує насамперед автобіографічність. За всіма реаліями не складно впізнати Фрайштадт – рідне містечко Бригітти Швайгер на півночі Австрії, де письменниця народилася 6 квітня 1949 року. Авто-

рка називає його “іспанським селом” відповідно до німецького ідіоматичного вислову “spanisches Dorf”, який вживають на позначення чогось незрозумілого. Змальовуючи мозаїчну картину життя маленького австрійського містечка, письменниця ніби прагне досягнути незбагненний строкатий калейдоскоп вражень, хоч з властивою їй іронією і намагається уникнути безпосередніх оцінок чи висновків. Збагнути цей світ не так просто, бо він прихований під маскою несправжності й удаваності.

Роман “Lange Abwesenheit” (“Довга відсутність”), опублікований 1980 року, якоюсь мірою також продовжує проблематику перших творів. Якщо в попередніх героїня різко розривала з уявленнями, нав'язаними їй родиною та “добропорядним” містечковим середовищем, то тепер вона впродовж багатьох сторінок болісно намагається розібратись у своїх тяжких стосунках з батьком. Спокусливо й тут натрапити на автобіографічне підґрунтя, тим паче, що батько оповідачки – лікар, як і батько Бригітти Швайгер. На перший погляд, перед читачем постає доволі типовий “конфлікт поколінь”. Від перших сторінок з’являється відчуття відчуженості, нерозуміння, ба навіть ворожості у стосунках батька й доньки. Здається, що причина у бракові розуміння, у відсутності батьківського тепла. Батько – відома в окрузі особа, його поважають, до нього складно потрапити на лікування: “Ти був такий поважний, тебе навіть рідко вдавалось побачити. Ти весь час був потрібний пацієнтам. А коли повертався додому, то був стомлений”. Донька страждає від усвідомлення, що означає вона для батька набагато менше, ніж будь-хто з його хворих. Проте поступово на передньому плані спливає інша тема. Стає зрозуміло, що напруженість у стосунках з батьком має набагато глибше підґрунтя. В часи націонал-соціалізму батько вочевидь поділяв політику Гітлера, хоча тепер уголос і називає його злочинцем. То коли ж батько був справжнім? Від попередніх творів “Довгу відсутність” відрізняє насамперед інтонація. Втім від такої оповіді складно чекати іронічної легкості, властивої для попередніх текстів Бригітти Швайгер.

1982 року Бригітта Швайгер опрацювала й опублікувала спогади Еви Дойч – якій удалося вижити в часи Голокосту “Galizianerin” (“Галичанка”). Наступні твори авторки: “Der Himmel ist süß” (“Небо солодке”, 1984), “Ich suchte das Leben und fand nur dich” (“Шукала життя, а знайшла лише тебе”, 2000) не мали значного успіху. І лише останній роман “Fallen lassen” (“Покинути”, 2006), де Бригітта Швайгер ділиться своїм досвідом психотерапевтичного лікування, мав

великий резонанс серед літературних критиків та читачької аудиторії.

“Маленька камерна п’еса” (“Kleines Kammer-spiel”) збирала безліч глядачів у залах наприкінці 1970-х – на початку 1980-х, коли Бригітта Швайгер належала до найпопулярніших авторів у німецькомовних країнах. Це доволі напружений діалог двох жінок у замкненому просторі – туалетній кімнаті в підвальному приміщенні фешенебельного ресторану. Одній з них (Жінка) близько п’ятдесяти років: вона прибиральниця, другій (Пані) – близько тридцяти п’яти: вона вирішила скористатися туалетною кімнатою. Коли з’ясовується, що Пані не має з собою грошей, щоб оплатити послуги, Жінка замикає туалетну кімнату й не випускає відвідувачку. Про що йдеться? Невже лиш про гроші, про якісь два шилінги й тридцять грошів? Чи, може, вона нарешті має нагоду хоч якось продемонструвати владу над кимось, бо перебуває на нижчих щаблях суспільства, виконуючи вочевидь низькооплачувану й неprestижну роботу? Може, це взірець типового комплексу прибиральниці / вахтера? Так може здатися лише на перший погляд, бо невдовзі з’ясовується, що відсутність грошей у Пані – це просто привід для того, щоб Жінка змогла висловити те, що в неї, так би мовити, накопало на душі. А що це таке? Перший натяк звучить уже в її запитанні до Пані, що, може, вона “одна з тих короткозорих, що бігають без окулярів, бо вважають, ніби без окулярів гарніші”. Поступово стає зрозуміло, що Жінку дратує вдавання, нещирість, несправжність. Ті, “що бігають без окулярів”, – звісно, насамперед жінки, – приховуючи свої вади, намагаються приховати своє справжнє лице. Така собі зовнішня ознака вдавання й неправди. Категоричним “а це вже шантаж” Жінка реагує на погрози Пані, на адресу коханця, з яким та прийшла до ресторану, що вона, мовляв, позбавить себе життя, якщо він їй не допоможе. В чому він їй не допоможе, неважливо. Важливо, що Пані вдається до маніпуляцій у стосунках, а це страшенно дратує Жінку. Одна з царин, де маніпуляції, неправда, нещирість і вдавання сягають апогею, – це політика. Рішучим “тільки не треба про політику” Жінка вмить припиняє намагання Пані перейти в розмові до політичних тем, бо в політиці дуже легко сховатися за машкарою несправжності. Горді слова Пані, що вона учасниця руху за права жінок і що в політичному сенсі за останні роки вони, тобто рух, уже дечого досягли, не вражають Жінку.

Далі Пані намагається підкупити Жінку сумочкою вартістю у понад три тисячі шилінгів і стверджує, що це, мовляв, подарунок. Але коли з’ясовується, що насправді це підкуп, Жінка повертає сумочку Пані – її дратує нещирість учинків. Що нещирість і вдаваність, неприродність і штучність турбують Жінку, стає зрозуміло ще на початку п’єси. На запитання Пані, невже їй смішно з того, в якій ситуації вона опинилась, Жінка відповідає, що з таким обличчям, як у Пані, не може бути смішно. Згодом з’ясовується, що Пані вже не вміє щиро й від душі сміятися і хоча й має щось на серці, бо в “нас усіх щось на серці”, але не заводить про це мови, ховає свій біль і не може плакати по-справжньому. Наприкінці Жінці таки вдається змусити Пані дати волю справжнім емоціям і розридатися, і та переживає справжній катарсис. Коли ж двері вже відімкнені, й Пані може йти, вона знову має намір начепити своєрідну маску – автоматично береться до косметики. Жінка рішуче їй у цьому перешкоджає: “ідіть між люди зі справжнім лицем”.

Прем’єра вистави за п’єсою Бригітти Швайгер “Маленька камерна п’еса” українською мовою відбулася 6 жовтня 2019 р. за підтримки Бюро Австрійської служби обмінів (OeAD) у Львові у виконанні акторок Вільного театру “ОКО”. Вистава, а вона йшла під назвою “WC”, або Гострий напад жіночої клавстрофобії без антракту”, стала цікавою інтерпретацією п’єси. Заслугує на увагу не лише режисур (режисер – Юрій Мельничук з Рівного), влучно дібрані декорації (художник – Наталія Руденко-Краєвська) та звукорежисур (Роман Бліхарський), але і вдало обране місце: підвальне приміщення Львівського театру ляльок – клуб-кафе “Лялька”. Декому враження від дійства міг зіпсувати хіба що своєрідний культурний стереотип – мелодія давньої австрійської пісні “Oh du lieber Augustin” (“О, мій милий Августине”), що прозвучала кілька разів під час вистави. Невже якщо п’єса австрійської авторки, то конче мусить звучати вже дещо заяложена і в українському культурному просторі стереотипна мелодія австрійської народної пісні? Австрійська культура доволі багата на музичний спадок, і можна було б дібрати і якийсь інший твір, який би гармоніював з атмосферою п’єси. З роллю Пані чудово впоралася Галина Риба, а з роллю Жінки – Іванна Мисюк, лише що головний персонаж п’єси – це все ж таки Жінка, а не Пані.